

Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu

Position of Women in Ottoman Family Law of the Classical Period

Esra Yakut*

Özet

Osmanlı Devleti'nde, özel hukuk alanında, İslam hukuku hükümlerine sıkı sıkıya bağlı kalındı. Bu çerçevede kadının aile hukuku içindeki yeri de İslam hukuku kuralları ile sınırlandı. Kadın, namzetlik sürecinden başlayarak, evlilik akdinin yapılmasında, evliliğin ekonomik sonuçlarında ya da çeşitli gerekçelerle talak, muhalaa, fesih yöntemleri ile evliliklerin sonlandırılmasında ve ayrılığın doğurduğu sonuçlarda hep İslam hukuku kuralları doğrultusunda hareket etti. Kadının, aile birliğinin kurulmasından dağılmasına kadar geçen süreçte sahip olduğu haklar da bu sınırlar içinde belirlendi. Bu çalışma, şeriyye sicillerindeki kayıtlardan yola çıkarak, Osmanlı Klasik Dönemi'nde kadının aile hukuku içindeki konumunu somut örneklerle ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam aile hukuku, nikâh, mehir, nafaka, talak.

Abstract

In the Ottoman Empire, the provisions of the Islamic law were strictly followed in the field of private law. In this sense, the position of the women in the family law was limited to the rules of the Islamic law. Beginning from the candidacy phase, women always acted as per the rules of the Islamic law when it came to marriage contract, economic consequences of the marriage or termination of the marriage with divorce, divorce through payment or termination methods and the consequences resulting from divorce due to various reasons. The rights that women had from the foundation of the family unit until its dissolution were set within these boundaries. This study tries to present the position of the women in the family law of the Ottoman Classical Period with concrete examples by looking at the records in *cadi* registries.

Keywords: Islamic family law, marriage, bride wealth, alimony, divorce.

* Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Türk Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

I. Giriş

Osmanlı Devleti, aile hukuku alanında şer'i hükümleri esas almış, örfi hukukun etkileri çok az ve bazı istisnai konularla sınırlı kalmıştır. Öyleyse İslâm aile hukukundan ayrı bir Osmanlı aile hukuku düşünülemez.

İslâm'a ve diğer bazı sistemlere göre toplumun çekirdeğini oluşturan kurum ailedir. İslâmiyet öncesi Arap toplumunda görülen çok çeşitli evlenme şekillerinden birini, nispeten kadın için daha avantajlı hale getirerek kabul eden İslâm hukuku, bu yönüyle çağının ilerisinde hükümler içerir.¹ Fakat bu hükümlerin ne derece kadınları koruyup-kolladığı, değişen zaman ve ihtiyaçlara cevap verebildiği konusu tartışmalıdır.

Aile hukuku alanında, İslâm hukuku hükümlerini benimseyen Osmanlı Devleti'nde, kadının aile içindeki konumunu ortaya koyabilmek, mevcut hukuk kurallarının ihtiyaçlara hangi ölçüde cevap verebildiğini anlayabilmek ya da uygulama bazında ortaya çıkan sorunların nasıl çözümlendiğini

1 İslâmiyet'ten önce Arabistan'da nikâh'ül-makt, nikâh-ı muta, nikâh-ı şigar, nikâh-ı istibda, nikâh-ı sahih gibi evlenme şekilleri uygulanmıştır. İslâmiyet bu nikâh şekillerinden "nikâh-ı sahih"i kadının lehine bazı düzenlemeler yaparak kabul etmiştir. Nikâh-ı sahih evlenecek erkekle kızın velisi arasında yapılan bir anlaşmaya dayanır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Halil Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya, 1988, s. 38; Sabri Şakir Ansay, Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar, Ankara, 1952, s. 193.

kavrayabilmek ancak kadı sicilleri üzerinden yapacağımız incelemelerle mümkün olabilir. Bu amaçla, evlilik akdinin gerçekleşmesinden önceki aşamada kadı sicillerinde karşılaştığımız ve genellikle "namzedlik" ya da "evlilik vaadi" adlarıyla anılan, günümüzdeki karşılığı "nişanlanma" olan süreç ile konuya giriş yapmakta fayda görmekteyiz.

II. Evlilik Yolunda Atılan İlk Adım: Namzedlik (Nişanlanma)

İslâm hukuku, nişanlılık kurumuna "namzedlik" adıyla yer vermiş; gerek kurulması, gerek sona ermesine ait bazı esaslar koymuştur. Nişanlanma, tarafların birbirleriyle evlenmek konusunda anlaşmalarıyla gerçekleşmiş ve bu esnada genellikle kadına evlilik sırasında ödenecek olan mehir miktarı da tespit edilmiştir.²

Nişanlılık, İslâm hukukunda kadın için de erkek için de evlenme zorunluluğu doğurmamıştır. Nişanı bozulan kimse mahkemeye başvurarak karşı tarafı evlenmeye zorlayamayacağı gibi, sadece bu nedenle bir tazminat da talep edememiştir. Nişanlanma sırasında, mehire karşılık gelecek şekilde verilen eşya mevcutsa aynen; kullanılmış veya telef

2 Mehmet Akif Aydın, İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul, 1985, s. 14.

olmuşsa bedel olarak iade edilmiştir. Hediye olarak verilen eşyalarda ise hibe hükümleri uygulanmıştır. Hediye verildiği gibi muhafaza ediliyorsa iadesi istenmiş; kullanılmış veya şekil değiştirmişse geri alınmamıştır.³ Nişanlılık sürecinin evlilik akdi yapma konusunda zorlayıcı bir yönünün olmadığı kadı sicillerindeki örneklerden de gözlemlenebilir. Mart 1703 tarihinde, Konya Abdülaziz Mahallesi sakinlerinden Osman oğlu Hasan mahkemeye başvurarak, on dört yaşında olup, bulûğa ermiş bulunan Mehmet kızı Fatıma ile kızın babası hayatta iken onun izniyle nişanlandıklarını belirtmiş, kızla halen evlenme niyetinde olmasına rağmen kızın bu duruma muhalefet ettiğini söylemiştir. Mahkeme nişanlı kızın evlenmeye zorlanmayacağını belirterek, Hasan'ı davadan men etmiş ve Fatıma'nın dilediği kimseyle evlenebileceği yönünde karar vermiştir.⁴ 1630 tarihli Manisa Şer'iyye Sicili'ne ait bir başka kayıta Hüseyin oğlu Ali'nin, İlyas oğlu Sefer'in kız kardeşi ile nişanlanıp on iki kurşluk bir bedel ödediği belirtilmiştir. Kızın başkasına nikâhlanması üzerine mahkemeye başvuran Ali ödediği parayı geri istemiştir. Sefer ise kendilerinin de bir gömlek ve iki makrame alıp Ali'ye gönderdiklerini belirte-

rek, bu hediyeler iade edilirse kendisinin de parayı geri vereceğini söylemiştir.⁵ Ödenen bedelin kesin olarak geri verilmesine yönelik bir mahkeme kararının çıkmaması paranın kadına hediye edildiği düşüncesini doğrulamaktadır.⁶ Temmuz 1549 tarihli Üsküdar Şer'iyye Sicilleri'ne ait olan bir kayıta ise Yakaçık karyesinden Ali oğlu Mustafa, yine aynı karyede yaşayan Ayni adında bir kız için mehir olarak vermek niyetiyle bazı eşyalar gönderdiğini, kızın zaman içinde başka biriyle evlenmesi nedeniyle bu eşyaları geri istediğini mahkeme huzurunda dile getirmiştir. Olaya tanıklık eden İlyas oğlu Hebi'nin de Mustafa'nın beyanını onaylaması üzerine mahkeme mehir olarak verilen esbabin iadesine karar vermiştir.⁷

Nişanlılık süreci, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi ayrılıkla sonlanmazsa çiftler bu adımı takiben nikâh akdi ile birbirlerine bağlanmışlardır.

5 Arzu Karaaslan, 61 no'lu Manisa Şer'iyye Sicilinin (H. 1039-1040) Transkripsiyon Değerlendirmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2007, s. 483, (91 nolu dipnot).

6 Nişanlanma ile ilgili davalarda tarafların birbirine hediye ettiği eşyalar arasında gömlek, makrame, altın küpe, kaftan, ayna, un, buğday, keten, ipek vb. şeylere rastlanmaktadır. Bkz.: Karaaslan, a.g.e., s. 483-484.

7 İstanbul Kadı Sicilleri. Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, (H. 956-963/ M. 1549-1556), (Haz.: Orhan Gültekin), İstanbul, 2010, s. 120.

3 Ömer Nasuhi Bilmen, Hukukî İslâmiye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu; C. 2, İstanbul, 1988, s. 12-13.

4 Hayri Erten, Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yapısı, (XVIII. yy. ilk yarısı). Ankara, 2001, s. 209-210.

III. Evlilik Sözleşmesi (Nikâh)

İslâm hukuku sosyal, ekonomik, dini ve ahlâki özellikleri bulunan aile kurumunun meydana gelebilmesi için eşlerin “nikâh” adı verilen bir akidle bir araya gelebileceklerini belirtmektedir. Sözlükte “birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki” gibi anlamlara gelen “nikâh” kelimesi İslâm hukuku terminolojisinde, şer’an aranan şartlar çerçevesinde, aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder.⁸ Akdin geçerliliği için kadın ve erkeğin irade beyanlarını iki şahit huzurunda dile getirmeleri ve kadına ödenecek belli bir mehrin tespit edilmesi koşulu aranmıştır. Nikâh akdi sırasında din adamının hazır bulunması ya da dini bir tören yapılması zorunluluğu yoktur.⁹ Bununla beraber nikâh akdinin önemi ve toplum hayatında oynadığı rol nedeniyle, tarihi tam olarak tespit edilememekle birlikte, Osmanlı Devleti’nde kadınların bu görevi, düzenli olarak olmasa da, icra ettikleri bilinmektedir.¹⁰ Nikâh akidlerinin şeriyeye sicili kayıtlarına geçmesi, kadınların özellikle bu

akdin sona ermesi durumunda ortaya çıkan nafaka, mehir gibi bazı ekonomik haklarının mahkeme huzurunda tescil edilmesi açısından önemlidir. Nitekim Mart 1516 tarihli İstanbul Mahkemesi’ne ait bir kayıta İlyas kızı Şâhi, mahkemenin huzuruna çıkarak babasının üç yüz akçe ağırlık alıp, kendisini Bayezid ile nikâhladığını belirtmiştir.¹¹ Temmuz 1618 tarihli İstanbul Şeriyeye Sicili’ne ait diğer bir kayıta ise Salim oğlu Kubad kızı Reşide’yi Ali bin İsa’nın oğlu Bedevi ile iki bin akçe mehr-i muaccel ve iki yüz akçe mehr-i müeccel ile evlendirdiğini ifade etmiştir.¹²

Yukarıda sözü edilen örneklerin aksine kadı sicillerine kaydedilen her nikâh akdinde, evlilik sırasında alınan ya da alınacak olan mehir miktarı, bu mehrin ödenip ödenmediği belirtilmemiştir. Eylül 1519 tarihli Üsküdar Şeriyeye Sicilli’ne ait bir başka kayıta, mahkemeye gelen müezzin Mahmud, Abdullah oğlu Ahmed’in Hamza kızı Sultanpaşa ile evlenmek üzere kendisini vekil kıldığını belirterek iki şahit huzurunda bu akdi şeriyeye siciline kaydettirmiştir. Bu belgede vekil ve şahitlerin isimlerinden başka bir bilgiye

8 Fahrettin Atar, “Nikâh”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul, 2007, s.112.

9 Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, C. I, İstanbul, 1991, s. 236.

10 Aydın, a.g.e., s. 85-89.

11 İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/ 1513-1521). (Haz.; Bilgin Aydın, Ekrem Tak), İstanbul, 2008, s. 218.

12 İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027/M.1618), (Haz.: Yılmaz Karaca vd.), İstanbul, 2010, s. 331.

rastlanmamaktadır.¹³

Şeriyeye sicilleri, mahkemelerde kadılar tarafından kıyılan nikâhların çok sayıda örneğini içerse de nikâhların yüzde kaçının mahkemelerde akdedildiği konusunda tam bir tespit yapılabilmesi oldukça güçtür. Bununla beraber nikâh akidlerinin düzenli olarak kadı sicillerine kaydedilmediğinin önemli göstergelerinden biri, sicillerde bulunan boşanma kayıtlarının sayıca, evlenme kayıtlarından çok daha fazla olmasıdır. Örnek olması açısından sadece 1675-1676 yıllarına ait İstanbul'un 18 numaralı kadı siciline bakıldığında, kayıtlarda altmış üç muhalaa davası olmasına rağmen, sadece ikisinde evlenme akdi bulunduğu görülmektedir.¹⁴ Bununla beraber özellikle bey, padişah kızları gibi toplumda saygınlığı olan ailelerin kızlarının evlilikleri genellikle kadı sicillerine kaydedilmiştir. Nitekim Karaman Beylerbeyi'nin kızı Zeliha Hanım ile İbrahim oğlu Mehmed Bey'in, Ocak 1590 tarihinde vekilleri aracılığı ile akd ettikleri nikâh, Üsküdar Kadı Sicilleri içinde yer alan 84 numaralı defterde kayıtlıdır. Bu kayıta aynı zamanda on bir bin sultani altının mehri müeccel olarak Zeliha

Hanım için tespit edildiği de belirtilmiştir.¹⁵

13 Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 407.

14 İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M.1675-1676), (Haz.: Salih Kahrıman vd.), İstanbul, 2010.

15 İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999-100/ M. 1590-1591), (Haz.: Rifat Günalan), İstanbul, 2010, s. 611 .

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan zimmîlerin özel hukukla ilgili her türlü uygulaması kendi dinlerinin uygun gördüğü kaideler içinde gerçekleştirilmiştir. Fakat zimmî kadın ya da erkek istedikleri takdirde, özel hukuk alanında İslâm hukuku kurallarına göre evlenip, boşanma, miras paylaşma gibi haklara da sahiplerdir. Özellikle kendi inançlarında boşanmanın son derece zor ya da imkânsız olduğu din ya da mezheplerde (Musevilik, Katoliklik gibi) erkeklerin İslâm hukuku kuralları çerçevesinde nikâh akdettikleri dikkat çekmektedir. Hatta bunlardan bir kısmı kadı sicillerine de yansımıştır. Nisan 1618 tarihli, 3 Numaralı İstanbul Şeriyeye Sicili'ne ait bir kayıta, Yahudi dinine mensup Abraham kızı Seltan ile yine aynı dinden olan Sabatay'ın elli bin akçe mehr-i müeccel karşılığı nikâh akdini gerçekleştirdikleri belirtilmiştir.¹⁶ Yine Ağustos 1676 tarihli 18 Numaralı İstanbul Şeriyeye Sicili'ne ait bir başka kayıta, Samadis kızı Gül ile Kirkor oğlu Kızıl adlı Ermeni kadın ve erkeğin şer'i kaideler çerçevesinde altı bin akçe mehr-i müeccel karşılığı nikâhlandıkları kaydedilmiştir.¹⁷

Zimmî kadınların İslâm hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleştirdikleri nikâh akidlerinin onlara dini, sosyal ve ekonomik açıdan

16 İstanbul Mahkemesi 6 Numaralı Sicil, s. 265.

17 İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 135..

neler kazandırıp, kaybettirdiği konusu ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Konuyu detaylandırmadan kısaca çıkarabileceğimiz sonuç ise, İslâm hukuku kuralları çerçevesinde daha kolay boşanma hakkı elde eden erkeklerin, bu hukuk kurallarını kullanarak kendi yararlarına olabilecek gelişmeler sağladıkları yönündedir.

IV. Evlenmede Velâyet

Hanefi Mezhebi'nde Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşlerine göre bülûğ çağındaki kızın veli izinsiz evlenmesi câizdir. Sadece akıl hastalığı veya zayıflığı nedeniyle kısıtlı olan ergin kadınlar ile doğumlarından bülûğa erinceye kadar geçen süre içindeki çocuklar velileri tarafından cebren evlendirilebilirler.¹⁸ İmam Muhammed'in görüşüne göre ise bülûğa eren kızların kendi başlarına yaptıkları nikâh mevkuf olup, ancak velilerin izniyle geçerlidir.¹⁹ Malikî, Şafîi ve Hanbelî mezhepleri de yaşı ne olursa olsun bakire kızları ehliyetsizler hakkında uygula-

18 Veliye, velâyeti altında bulunan kimseyi, rızasını almadan hatta rızasına aykırı olarak evlendirme yetkisi veren bu tür velâyete "velâyet-i icbar (zorlayıcı velâyet)" adı verilir. Velileri tarafından küçük yaşta "velâyet-i icbar" yoluyla evlendirilen çocuklar, erginleşince kadıya başvurarak evlenmenin feshedilmesini isteyebilirler. İslâm hukukunda bu uygulamaya "Hıyar ül-Bülûğ" adı verilmiştir. Yalnız Hanefilere göre, kızı babası veya büyükbabası evlendirmişse, kız erginleştiği zaman da fesih isteyemez. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz.: Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, s. 76-91.

19 Ahmet İnanır, İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku, Ankara, 2014, s. 118.

nan kurallara tâbi tutmuşlardır.²⁰

Osmanlı aile hukukunda, evlenmede velâyet konusunda da Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşleri en sahil görüş olarak kabul edilmiş ve uygulama alanı bulmuştur.²¹ Nitekim Zenbilli Ali Efendi (1503-1526)'nin fetvalarında bülûğ çağındaki kadınların veli izinsiz evlenebileceklerini belirttiğini görmekteyiz.²² Aynı tarihlerdeki şeriyye sicili kayıtlarında da bülûğa eren kadınların velilerinin izni belirtilmeksizin nikâh akdettiklerine dair kayıt örnekleri mevcuttur.²³ Bununla beraber 1544 yılında, Ebussuud Efendi'nin Rumeli Kazaskeri olduğu dönemlerde, Kanuni Sultan Süleyman tarafından "fesâd-ı zaman" gerekçe gösterilerek, kadınların velilerinin izni olmadan evlenmelerini yasaklayan bir ferman çıkartılmıştır. Bu fermanla kadınların tercihlerine sınırlama getirilmiş ve fermana uyulmasının gerekliliği zamanın müftüsünce de ifade edilmiştir. Uygulamadaki

20 Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, s. 77.

21 Aydın, a.g.e., 97.

22 Zenbilli Ali Efendi, Muhtârât mine'l Fetâvâ (Seçme Fetvalar), (Çeviren ve Sadeleştiren: M. Ali Sarı, İbrahim Sarı), İstanbul, 1996, s. 45-46.

23 Eylül 1519 tarihli 1 Numaralı Üsküdar Şeriyye Sicili'ne ait bir kayıt şöyledir: "Vech-i tezkiretül-hurûf budur ki Mahmud müezzîn-i Selman Ağa meclis-i şer'a hazır gelip dedi ki iş bu Ahmed b. Abdullah Sultanpaşa bt. Hamza (yı) tezvic ve tahlil etmeye beni vekil etti diyecek mezkûr müezzîn Mahmud'un vekâletine Katırcı Kemal ve Bâli Yeniçeri ve Seferşah b. Süleyman'ın şehâdetleri ile mezbûrun vekâleti sâbit olduktan sonra mezbûre Sultanpaşa bt. Hamza'yı mezkûr Ahmed b. Abdullah nikâh edip sebt-i defter olundu." s. 407.

asıl amacı dönemin gerekliliklerinde aramak çok daha yerinde olacaktır düşüncesindeyiz. Bu dönemde artan kız kaçırma olayları, özellikle yerel yöneticilerle işbirliği yapan zorbaların çeşitli maddi çıkarlar sağlamak amacıyla genç kızları zorla evlendirmeleri, evli kadınları zorla alıp kocalarından başkalarıyla evlenmeye zorlamaları sonucunda böyle bir ferman çıkartıldığı düşünülmektedir.²⁴ Fermanın gereklerinin Kanuni devri sonuna kadar her yönüyle devam ettirildiği şüphesizdir. Bununla beraber kısa bir süre sonra uygulamanın yeniden gevşetildiği, nikâh akidlerinde velinin izninin aranmadığı dikkat çekmektedir. 1618 tarihli İstanbul Şeriyeye Sicilleri arasında rastladığımız bir kayıтта, Mihrimah Sultan Mahallesi'nde yaşayan Mahmud kızı Emine Hatun'un bizzat "meclis-i şer'i şerifte hazır" bulunarak kendisini Ramazan oğlu Mustafa ile üç bin üç yüz akçe mehr-i müeccel karşılığı nikâhladığı belirtilmiştir.²⁵ Nikâhlarda veli izni aranması uygulamasının sonraki dönemlerde daha az dikkate alınmasının önemli nedenlerinden biri savaşlar ve ölümler nedeniyle velisi olmayan kadınlar ya da kızların evliliği probleminin ortaya çıkmasıdır.²⁶ Böylece Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un konuyla ilgili görüşleri yeniden uygulanmaya devam edilmiştir.

24 Aydın, a.g.e., s. 98-99.

25 İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 383.

26 İnanır, a.g.e., s. 119.

V. Evlenmenin Mali Hükümleri

A- Mehir

Mehir, evlilik akdinin geçerli olabilmesi için erkeğin karısına ödemeyi vaad ettiği veya ödediği belli bir miktar para ya da maldır. Osmanlı toplumunda mehir, bir bölümü evlilik sırasında verilen mehr-i muaccel, diğer kısmı da evlilik içerisinde veya evliliğin talak veya ölümle sona ermesi durumunda kadına, kadının kocasından önce ölmesi durumunda ise mirasçılara verilen mehr-i müeccel olmak üzere iki kısma ayrılır. Akid sırasında mehir miktarı belirtilmemiş ise mehr-i misl ödenmesi gerekir ki bu mehir miktarının belirlenmesinde çoğunlukla kız kardeşler, halalar, amcakızları gibi baba tarafından akrabaların mehir miktarlarının esas alınması öngörülmüştür.²⁷

Mehir için alt sınır, Hanefiler için on, Malikiler için altı gümüş dirhem olarak belirlenmiştir. Şafii ve Hanbeliler'de ise bir alt sınır belirlenmemiştir. Mehrin üst sınırı ile ilgili bir belirleme ise hiçbir mezhepte söz konusu değildir.²⁸ Sadece evliliği kolaylaştırmak için mehrin çok yüksek meblağlarda tespit edilmemesi tavsiye edilmiştir.

27 Mehmet Akif Aydın, "Mehr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 28, İstanbul, 2003, s.389-390; Judith E. Tucker, In the House of the Law. Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine, California, 1998, s. 52-53.

28 Abdolvahhâb Hallâf, İslâm Hukuk Felsefesi (İlmu Usûli'l-Fık), (Çeviren: Hüseyin Atay), Ankara, 1973, s. 6.

Şeriyeye sicillerinde kadına verilmesi gereken mehir miktarı konusunda rastlanan kayıtların tamamına yakını, mehr-i müeccel yani mehrin ikinci taksiti ile ilgilidir. Özellikle talak ile biten evliliklerde, mehrinin nikâh akdi sırasında kendisine verilen kısmından arta kalanını eski eşinden almakta problem yaşayan kadınlar, mahkemeye müracaat ederek bu haklarını talep etmişlerdir. Mart 1520 tarihli, 2 Numaralı Üsküdar Kadı Sicili'ne ait olan bir kayıta, Nefise Hatun'un boşandığı eşi Demirci Ali'den mehr-i müecceline ait üç yüz akçeyi talep ettiği ve mahkeme tarafından bu paranın kadına ödenmek üzere hükmedildiği görülmektedir.²⁹

Mehirle ilgili kadınlar tarafından mahkemeye yansıtılan bir diğer durum, eşleri vefat eden kadınların eşlerinin terekelerinden mehr-i müeccellerini talep etmeleri şeklinde cereyan etmiştir. Eylül 1549 tarihli 17 Numaralı Üsküdar Şeriyeye Sicili'ne ait olan bir kayıta Davud kızı Fatıma mahkemeye başvurarak ölen kocası Şaban'ın oğlu Mustafa'dan mehr-i müeccelini ve nafakasını istemiştir. Fakat Mustafa, babasının ölmeden önce

Fatıma'yı talak yoluyla boşadığını belirtmiş ve Fatıma'nın inkâr etmesine rağmen olayı şahitlerle ispat etmiştir. Fatıma'nın talebi mahkeme tarafından reddedilmiştir.³⁰

Bununla birlikte eşleri vefat eden kadınların mahkemeye müracaat ederek kocalarının terekelerinden talep etmiş oldukları mehr-i müeccel haklarının, eğer talepleri haklı ise, mahkeme tarafından ölen kişinin terekelerinden ödenmesi yönünde karar çıktığını görmekteyiz. Kasım 1563 tarihli Üsküdar Şeriyeye Sicili'ne ait bir kayıta, Abdullah kızı Hüma Hatun ölen kocasının yetimlerinin vasisinden iki bin akçelik mehr-i müeccelini,³¹ Şubat 1564 tarihli yine aynı sicile ait bir başka kayıta Ferahnaz Hatun, ölen kocası Mehmed oğlu Kara Yusuf'un terekelerinden beş yüz akçelik mehr-i müeccelini, Mart 1618 tarihli İstanbul Şeriyeye Sicili'ne ait diğer bir kayıta ise Abdullah kızı Ruhşan ölen kocasının varislerinden bin yedi yüz akçelik mehr-i müeccelini³² talep etmiş, durumu şahitlerle ispatlayarak kayıtlara geçirtmiştir.³³

Vefat eden kadının ardından kocasının da

30 Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 138.

31 İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (H. 970-971/M.1562-1563), (Haz.: Rifat Günalan), İstanbul, 2010, s.230.

32 İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 244.

33 Y.a.g.ş.s., s. 383.

29 İstanbul Kadı Sicilleri. Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927/M. 1518-1521), (Haz.: Rifat Günalan vd.), İstanbul, 2010, s. 268.

vefat etmesi üzerine, kadının mirasçılarının mahkemeye başvurarak, ölen kocanın terekesinden ölen kadının mehr-i müeccelini talep etme hakları vardır. Nitekim Rumeli Kadı Sicilleri'nde yer alan Ağustos 1633 tarihli bir kayıta, kocasından önce vefat eden Belkis Hanım'ın yüz bin akçelik mehir alaçağı ölen kocası Karaçelebizâde Mehmed Efendi'nin terekesinden alınarak kadının mirasçılara intikal ettirilmiştir.³⁴ Evlenme akdinin gerçekleşmesi için bir ön koşul olan mehir miktarının tespiti dışında, evlenmenin mali hükümleri içinde sıralayabileceğimiz bir diğer konu "nafaka"dır.

B- Nafaka

İslâm hukuku, mehre ilâve olarak, evlilik devam ettiği sürece erkeği karısının nafakasını karşılamakla yükümlü kılmıştır. İmam Muhammed'e göre nafaka yükümlülüğü nikâh akdiyle başlar, Ebu Yusuf'a göre ise nafaka yükümlülüğü kadın, kocasının evine gittiği andan itibaren başlar. Kocanın bu sorumluluğu, kadının ölümüne kadar ya da boşanma veya kocanın ölümü halinde iddet bitimine kadar devam eder.³⁵

Dar anlamda nafaka, hak sahibinin yiyeceklerini karşılamak; geniş anlamda ise giyecek,

mesken ve hizmetçi masraflarını temin etmek anlamını içine alır. Evlilikte koca, karısının normal bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için bütün yiyecek, giyecek ve gerekli ev eşyalarını karşılamak ile yükümlüdür. Muhtaç olduğu ya da emsali sahip bulunduğu takdirde hizmetçi masrafları da nafakanın kapsamına dâhildir.³⁶

İslâm hukukçuları, nafakayı kocanın kadını evinde tutmasının bir bedeli ya da telâfisi olarak değerlendirmişlerdir. Nafaka borcunu ödemeyen koca, karısı tarafından mahkemeye başvurularak bu borcu ödemeye zorlanabilir. Nisan 1676 tarihinde İstanbul'un Sultan Mahallesi'nde oturan Ahmed kızı Fatıma adlı hamile kadın mahkemeye müracaat ederek kocasından kendisi ve müşterek iki çocuğu için nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme Fatıma'ya günlük beş akçe, çocukları Havva ve İsmail'e ise günlük dörder akçe yani toplam on üç akçe nafaka tayin etmiştir.³⁷

Kocanın nafaka ödememesi yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi kasten olabilir. Ya da kocanın çalışmak, para kazanmak veya başka nedenlerle uzun bir yolculuğa çıkmadan önce karısına nafakasını bırakmaması şeklinde de görülebilir. Kadın, kocası yolculuğa çıktığında kendi parası ile geçinip kadıya

34 İstanbul Kadı Sicilleri. Rumeli Sadâreti Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1042-1043/M.1633), (Haz.; Fuat Recep – Sabri Atay), İstanbul, 2010, s. 119.

35 Celal Erbay, İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası, Bakü, 1995, s. 14-21.

36 Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, s. 196-200.

37 İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 159.

başvurmazsa kocası döndüğünde de nafaka-sını isteme hakkına sahip olamaz.³⁸ Bu nedenle kadı sicillerindeki kayıtlarda pek çok kadın, kocası nafaka bırakmaksızın uzak yerlere gidip geri gelmediğinde mahkemeye başvurarak kendilerine nafaka tayin ettirmiştir. Hatice Sultan Mahallesi'nde oturan Abdullah kızı Ayşe, Mart 1676 tarihinde mahkemeye başvurarak, Abdullah oğlu Ebubekir adlı eşinin nafaka ve nafaka cinsinden bir şey bırakmadan "gâib" olduğunu belirtmiş ve yemin etmiştir. Hâkim tarafından günlük altı akçe nafaka alması karara bağlanmış ve bu parayı kocası adına borçlanabileceği, kocası döndüğünde de ona rücu edebileceği belirtilmiştir.³⁹ Aynı durum yine aynı tarihli Altıpoğaça Mahallesi'nde oturan Amine adlı kadın ve küçük çocuğu için de geçerlidir. Hâkim kadın ve oğluna altışar akçeden on iki akçe nafaka tayin etmiş ve kocası adına borçlanmasına izin vermiştir.⁴⁰ Bazı durumlarda da kocası gaip olan kadınlara kocasının malından nafaka tayin edilmiştir. Nitekim Ekim 1591 tarihli bir kayıta, Mustafa kızı Nesli Hatun kocasının uzak diyara gidip dönmediğini, kendisinin aciz durumda olduğunu belirterek mahkemeden yardım talep etmiştir. Hâkim huzurunda

dinlenen tanıkların da Nesli Hatun'un kocasının üç yıldır dönmediğini destekleyerek, kadının ihtiyaçlarını ortaya koymaları üzerine, mahkeme eşinin malından kendisine günlük üç akçe nafaka bağlamıştır.⁴¹

VI. Evliliğin Sona Ermesi

A- Boşama (Talak)

İslâm hukukunda dar anlamıyla talak, evlilik birliğinin koca ve çok ender durumlarda kadın tarafından tek taraflı irade beyanıyla sona erdirilmesini ifade eder.⁴² Kadın sadece önceden yetki verilirse bu hakka sahip olabilir.⁴³ Talak'ta karşı tarafın onayını almak zorunluluğu olmadığı gibi hâkimin kararına da gerek duyulmamıştır.⁴⁴

Koca kadısını ric'i (cayılabilir) ve bâin (cayılmaz) şeklinde üç defa boşama hakkına sahiptir. Ric'i talakta evliliğin bitiminin ardından kadının beklemesi gereken üç aylık süre (iddet) bitinceye kadar koca tekrar dönebilir. Kadın bu tür boşamayla mirastan alıkoymamaz.⁴⁵ Ric'i talaklarda iddet içinde kocanın geri dönmesi durumunda nikâhın yenilenmesine ihtiyaç olmadığından bu tür kayıtlara kadı sicillerinde çok az rastlanmaktadır.

41 Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s.446, 453.

42 H. İbrahim Acar, "Talak", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul, 2010, s. 496.

43 Halil Cin, Ahmed Akgündüz, Türk-İslâm Hukuk Tarihi, C. II, İstanbul, 1990, s. 101.

44 Aydın, a.g.e., s. 101.

45 Halil Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, Konya, 1988, s. 53-63.

38 Çatalcalı Ali Efendi, Fetâvâ-yı Ali Efendi, C.I, Dersaadet, 1324, s. 116-119.

39 İstanbul Mahkemesi 18 numaralı Sicil, s. 89.

40 Y.a.g.ş.s., s. 109.

İddetin bitmesinin ardından koca, talak konusunda kararını devam ettirmekteyse bu ayrılık, bâin (cayılamaz) boşama şekline dönüşür. Erkek, karısını boşarken boşanmanın ayırıcı olduğunu gösteren bir söz veya işaret kullanarak da bâin talak gerçekleştirebilir.⁴⁶ Bâin talak, evlilik bağına hemen ortadan kaldıran ve kocaya yeni bir nikâh akdi ve yeni bir mehir olmadan boşadığı eşine dönme imkânı vermeyen bir boşamadır.⁴⁷ Bu nedenle kadı sicillerinde daha sıklıkla örneklerine rastlanmaktadır. Kasım 1514 tarihli Üsküdar Kadı Sicili'ne ait bir kayıta, Musa oğlu Babacık adlı kişinin karısı Şahzade'yi bâin talak ile boşadığı kayıtlara geçirilmiştir.⁴⁸ Yine aynı şeriyeye siciline ait aynı tarihli bir başka kayıta Salih oğlu Mehmed'in Üveys kızı Emine'yi, kadının mehr-i müeccelinden kalan iki yüz akçe ve iddet nafakasından vazgeçmesi sonucunda talak-ı bâin ile boşadığını görmekteyiz.⁴⁹ Şubat 1550 tarihli Üsküdar Kadı Siciline ait diğer bir kayıta da Kutbeddin oğlu Calabverdi'nin karısı Hasan kızı Hüma'yı talak-ı bâin ile boşamasına rağmen kadının mehr-i müeccelinden bin akçe, iddet nafakasından yüz akçeye el koyduğunu,

nu, ayrıca yine kadına ait olan iki döşek, bir yorgan, üç yastık, iki çarşaf, bir tencere, bir maşa, bir sacayağı ve bir minderi geri vermediğini, bu nedenle Hüma Hanım'ın eski kocası aleyhine vekili aracılığı ile dava açtığını görmekteyiz.⁵⁰ Örneklerden de anlaşılacağı gibi bâin talak ile ilgili mahkeme kayıtlarına intikal eden olaylar çoğunlukla eşler arasındaki maddi anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasını hedef alan davalardır.

Bâin talakla ilgili mahkeme kayıtlarına yansıyan bir başka durum erkeklerin, karılarını bâin talakla boşadıklarını inkâr edip, evliliklerinin devam ettiğini ileri sürdükleri durumlarda yaşanmıştır. 10 Mart 1526 tarihli Üsküdar Şeriyeye Sicili'ne ait bir kayıta, Abdullah kızı Kumru'nun vekili mahkemeye gelerek, Kumru'nun kocası tarafından bâin talakla boşandığını belirtmiş ve gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Kumru'nun bâin talakla ayrıldıklarını ileri sürdüğü eşi Babacık ise durumu, "Hatunum Kumru hul üzre bir çuval, bir tepsi ve bir gömlek ve bir kuşak benim olanı alıp benden boş ol var Mısır'a sultan ol dedim... bâin boş olsun demedim" sözleriyle inkâr etmiştir. Şahitlerin, Babacık'ın karısına bâin talak verdiği yönünde şahadet etmeleri üzerine karı-kocanın "talak-ı bâinle" boşanmış oldukları

46 Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 2008, s. 120; Cin, Akyılmaz, a.g.e., s. 362-363.

47 Bilmen, a.g.e., C. 2, s. 229-230.

48 Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 172.

49 Y.a.g.ş.s., s. 176.

50 Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 174.

kayıtlara geçirilmiştir.⁵¹

İslâm-Osmanlı hukukunda koca, karısını üç kez boşar ya da bunun yerine aynı anda üç boşama ifadesini birden telaffuz ederse, eşler tekrar evlenemezler. Kocanın bu boşanmadan sonra karısı ile yeniden evlenebilmesi için kadının bir başka erkekle usulüne göre evlenmesi ve bu evliliğinin usulüne uygun bir şekilde sona ermesi gerekir. Bunun temel amacı, kocayı boşama ifadelerini dikkatsizce kullanmaktan alıkoymak ve evliliğin istikrarını temin etmeye çalışmaktır. Koca, aynı kadınla tekrar evlenmek isterse, onun başka bir erkekle evlenip boşanmasını beklemesi gerekmektedir. Ayrıca “hülle” dediğimiz bu evlilikte koca isterse, kadını boşamayabilir. Nitekim İbn-i Kemal fetvalarında ikinci evlilikte cinsel beraberlik olmadan kadının eski kocası ile evlenmesini kesinlikle kabul etmemiştir.⁵² Bu zorlayıcı durum nedeni ile erkeklerin zaman zaman karılarını üç talakla boşadıklarını inkâr etme yolunu seçtiklerini bu nedenle mahkemede kendilerine yemin teklif edildiğini görmekteyiz. Mart 1583 tarihli kayıтта Hoca Sinan oğlu Mehmed, karısı Abdullah kızı Cihan'ı talak-ı selâse ile boşamadığına dair mahkemede yemin etmiş

51 Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 423-424.

52 “Zeyd zevcesiz Hind'i üç kere boşasa ba'dehû Zeyd, bir kuluna nikâhlandırsa kul Hind ile cem olmadan Hind'i nikâhlanmak şer'an câiz midir? Cevap: Câiz değildir.” Bkz.: İnanır, a.g.e., s. 136.

ve hâkim tarafından aynı kadınla nikâh akdetmesine izin verilmiştir.⁵³

Kocanın inkâr yolunu seçtiği bazı durumlarda ise talak-ı selâse, mahkeme huzurunda şahitlerle ispatlanarak kayıtlara geçirilmiştir. Temmuz 1563 tarihli bir kayıтта mahkemeye başvuran Hüseyin kızı Fatıma'nın vekili, müvekkilinin kocası Abdullah oğlu Ramazan tarafından üç ric'i talakla boşandığını söylemiş ve ayrılıklarını talep etmiştir. Durum öncelikle Ramazan'a sorulmuş, onun inkâr etmesi üzerine üç erkek tanığın tanıklığına müracaat edilmiştir. Tanıkların Ramazan'ın kendi yanlarında karısını üç ric'i talakla boşadığını belirtmeleri üzerine durum kayıtlara geçirilmiştir.⁵⁴ Fakat Ramazan'ın boşanmayı istemediği, kısa bir süre sonra yeniden mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Kendisinin Ayas oğlu Mustafa huzurunda karısını ric'i talakla boşadığını, Mustafa'nın “hatununu ric'yle boşadın mı?” şeklinde kendisine üç kez sorması üzerine üç kez üst üste “hikâyeten” cevap verdiğini, amacının “inşa” (yapma, vücuda getirme) değil “hikâyet” olduğunu belirtmiş, hatta bu konuda yemin etmiştir.⁵⁵

Karısını üç talakla boşamak istemedikleri için sözlerini inkâr eden kocalar olduğu gibi

53 İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 990-991/ M. 1582-1583), (Haz.: Hilal Kazan-Kemal Yıldız), İstanbul, 2010, s. 85.

54 Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, s. 96.

55 Y.a.g.ş.s., s. 103.

boşanma eylemlerini mahkeme huzuruna çıkararak kayıt altına aldırarak eşlere de rastlanmaktadır. Mayıs 1594 tarihinde mahkemeye müracaat eden Silistre livası beyi Piri Bey, karısı Belkıs Hatun'u nikâhlarken vermeyi vaat ettiği kırk bin akçe mehr-i müeccelini ödedikten sonra talak-ı selâse ile boşadığını ikrar edip, kayıtlara geçirtmiştir.⁵⁶

Talak-ı selâse ile boşanmalarda kadınların da mahkemeye müracaat ederek, boşanmayı tescil ettirdikleri görülmektedir. Burada amaç, boşanmanın getirdiği yükümlülükleri yerine getirmeyen kocaları dava etmek ve kadınların eski kocalarıyla aralarında herhangi bir evlilik bağının bulunmadığını ilân etmek isteğidir. Nitekim Mart 1628 tarihli İstanbul Kadı Sicilleri'ne ait bir kayıтта Mehmed kızı Safiye mahkemeye başvurarak, kendisini talak-ı selâse ile boşayan eski eşi Mehmed oğlu Hüseyin'den alacağı olan iki bin akçelik mehr-i muaccelini aldığı, iki bin akçelik mehr-i müeccelinden ve iddet nafakasından ise vazgeçtiğini, ne kendisinde ne de eski eşinde mahkeme tarihi itibarıyla alacak-borç ilişkisi bulunmadığını şahitler huzurunda kayıtlara geçirmiştir.⁵⁷

İslâm-Osmanlı hukukunda talakın sık rastlanılan şekillerinden biri de şartlı talaktır. Bu

talakta koca, karısını boşamayı sözlü veya yazılı olarak belli bir şartın gerçekleşmesine ya da belli bir sürenin tamamlanmasına bağlayabilir. Şartın tamamı, kadın gerçekten evli veya boşanmadan dolayı iddet içindeyken meydana gelirse şartlı talak gerçekleşir. Evlilik bağının kopmasından sonra gerçekleşen şartların hükmü yoktur.⁵⁸ Osmanlı kadı sicillerinde şartlı talakta ileri sürülen çok farklı şart örneklerine rastlanmaktadır. Nisan 1515 tarihli bir kayıтта, Mustafa oğlu Hüseyin, karısı Gülbahar'dan izinsiz evlenirse, evlendiği kadının evlenir evlenmez, kendinden üç talak boş olmasını şart olarak mahkemeye tescil ettirmiştir.⁵⁹

Ekim 1535 tarihli başka bir kayıтта, Abdullah kızı Dilferid, kocası Halil oğlu Oruç'un kendisini bırakıp gideceğini ileri sürmüş, bunun üzerine Oruç mahkeme huzurunda şart ederek, karısını bir aydan uzun bir süre bırakıp gidecek olursa, karısının kendisinden bâin talakla boş olacağını söylemiştir.⁶⁰

Haziran 1618 tarihli diğer bir mahkeme kaydında Abdullah kızı Fatıma kadı huzuruna çıkararak, kocası Ebubekir'in bir süre önce eğer içki içerse kendisini üç talakla boşayacağını şart ettiğini, bu şartının ardından da

58 Ahmet Akgündüz, Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Diyarbakır, 1986, s.203-204.

59 Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 183.

60 İstanbul Kadı Sicilleri. Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942/ M. 1534-1536), (Haz.: Kenan Yıldız), İstanbul, 2010, s. 341.

56 İstanbul Kadı Sicilleri, Rumeli Sadâreti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil, (H. 1002-1003/ M. 1594-1595), (Haz.: Rasim Erol, Hüseyin Kılıç), İstanbul, 2011, s. 133.

57 İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 196.

içki içmeye devam ettiğini belirtmiş ve şart nedeni ile kocasından üç talakla boşanmasının gerçekleştirilmesini istemiştir. Ebubekir ise cevabında koymuş olduğu şartı ve içki içtiğini kabul etmiş, fakat içkiyi karısını bâin talakla boşamış olduğu ve iddetin tamamlandığı bir dönemde içtiğini, bu nedenle şartın geçerli olamayacağını söylemiştir. Mahkeme, Fatıma'ya yemin teklif etmiş, Fatıma olayın anlattığı gibi olduğuna, hiç bir hile-yi şeriyye bulunmadığına dair yemin etmiştir. Ebubekir'den ise tanık göstermesi istenmiş fakat Ebubekir hazırda dinletecek tanığı olmadığını ileri sürmüştür. Bunun üzerine mahkeme, Fatıma'nın lehinde karar vererek, şartlı talakı onaylamıştır.⁶¹

Haziran 1592 tarihli bir başka kayıta, Veliyüddin oğlu Ömer Subaşı, eğer zina ederse karısı Emine Hatun'un bâin talakla kendisinden boş olmasını şart koşmuştur.⁶²

Kadı sicillerinde rastlanan şartlı talakların çoğunda boşama eyleminin belli bir süreye bağlandığını görmekteyiz. Özellikle çalışmak için ya da başka amaçlarla bulunduğu yerden başka bir yere giden koca, yola çıkmadan ortaya koyduğu süre ile "şu kadar süre içinde geri dönmezse" karısından bâin talak ya da talak-ı selâse ile boşanacağını belirtmiştir. Bu söz karı-koca ve şahitler

arasında sarf edilip, kayıtlara geçirilmeyebilmiştir. Koca gerçekten gittiği yerden belirttiği süre içinde dönmezse, kadın mahkemeye başvurarak şartlı boşanmanın gerçekleşmesini talep etme hakkına sahiptir.⁶³ Nitekim Nisan 1549 tarihli Üsküdar Kadı Sicilleri'ne ait bir kayıta, Minnet kızı Na'âlpaşa mahkemeye başvurarak kendi evinde kalan Minnet kızı Huri'nin kocasının "kâfire gidip, üç ayda gelmezsem, üç talak boş ol" demesine rağmen iki yıldır dönmediğini belirtmiş ve şartlı talak üzerine gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Huri, muhtemelen kız kardeşi olan Na'âlpaşa'nın sözlerini inkâr etmiştir. Huri'nin ardından dinlenen tanıklar ise şartlı talakla ilgili söylenen üç aylık sürenin gerçek olduğunu belirtmişlerdir. Mahkeme sonucunda Huri'nin bir buçuk yıldır boşanmış olduğuna hükmedilmiştir.⁶⁴

Koca, uzak bir yere giderken, karısının belli bir süre sonra hangi çeşit talakla boş olacağını belirterek bu durumu kadı sicillerine de kaydettirebilmiştir. Burada amaç erkeğin geri dönmemesi durumunda, kadının boşanma sözlerinin ispatıyla ilgili problem yaşamasını engellemektir. Nisan 1549 tarihli bir kayıta, Bekir oğlu Yusuf mahkemeye yaptığı müracaatta, dava tarihinden başlayarak bir yıla değin karısı Gülbahar'ı bırakıp

61 İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 349.

62 Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 291.

63 Gül Akyılmaz, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", Türkler, C.X, Ankara, 2002, s. 369.

64 Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 93.

giderse, bir yılın bitiminde evlilik akidlerinin bâin talakla sona ermesini istemiştir. Gülbahar'da yine mahkeme huzurunda bu durumu kabul etmiş ve şartlı talak şahitler huzurunda kayıt altına alınmıştır.⁶⁵ 16 Aralık 1594 tarihli başka bir kayıta ise Sincar Beyi Hasan Bey, Eflak seferine gideceği için karısı Ayşe Hatun'a kırk günlük nafaka bıraktığını, altmış güne kadar seferden dönmeyecek ve karısının nafakasını temin için adam göndermeyecek olursa, Ayşe'nin nafaka talep etmeden altmış günün sonunda üç talakla kendinden boş olmasını, Ayşe'nin de onayı ile kayıtlara geçirmiştir.⁶⁶

B- Muhâlaa

Kadının vereceği bir bedel karşılığında kocanın da ayrılmaya razı olması ile evlilik akdinin sona ermesidir. Hanefi mezhebi esas itibarıyla boşama hakkını kocaya vermiştir. Kadın ise kocasına ya bir mal vermek ya da mehir almayıp, iddet nafakasını ve bazı durumlarda da çocuklarının nafakasını kendisi sağlamak karşılığında kocasını boşanmaya

razı eder.⁶⁷ Bu tür boşanma isteklerini en önemli nedeni şiddetli geçimsizliktir. Evlilik hayatını sürdüremeyeceğini anlayan kadın, belli bir bedel karşılığında kocasından boşanma yolunu seçmektedir.⁶⁸ Nitekim XVI ve XVII. yüzyıllara ait İstanbul, Üsküdar ve Rumeli kadı sicilleri içinde incelediğimiz kayıtlar arasında yer alan muhâlaa yolu ile ayrılıkların nerede ise tamamında kadın, mehr-i müeccelinden ve iddet nafakasından vazgeçerek eşini boşanmaya ikna etmiştir.⁶⁹

67 Cin-Akgündüz, a.g.e., C. 2, s. 109; Ahmet Akgündüz, İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı. Özel Hukuk-I (Şahsın Hukuku-Aile Hukuku), C. II, İstanbul, 2012, s. 267-268.

68 Saim Savaş, "Fetava ve Şer'îye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi, C.II, Ankara, 1992, s.530; İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul, 2000, s. 85.

69 Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 218, 224; İstanbul Kadı Sicilleri. Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil (H. 953-955/ M. 1546-1549), (Haz.: Nuray Güler), İstanbul, 2010, s. 114, 201; Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 92, 101, 141, 199, 359; İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 74, 91, 104, 105, 121, 127, 148, 158, 172, 178, 185, 232, 264, 279, 333, 364, 371, 377, 379, 381, 393, 398, 403, 421, 437; İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 78, 111, 126, 127, 147, 150, 162, 165, 167, 176, 257, 260, 265, 301, 306, 310, 336, 337, 343, 345, 348, 360, 366, 377, 379, 411, 425, 432, 439, 440, 453, 462, 473, 476, 478, 481, 519, 530, 535, 537, 565, 571, 596, 607, 616; Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, s. 78, 156, 200, 228, 260, 314, 363, 364, 438; İstanbul Kadı Sicilleri. Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580), (Haz.: Fırat Günalan), İstanbul, 2010, s. 72, 82, 134, 163, 184, 239, 256, 349; İstanbul Kadı Sicilleri. Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/ M.1647-1649), (Haz.: Fuat Recep – Rasim Erol), İstanbul, 2011, s.153, 202, 212, 216, 252, 253, 254; Rumeli Sadâreti

65 Y.a.g.ş.s., s.99.

66 Rumeli Sadareti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil, s. 292.

Bazı kayıtlarda ise vazgeçilen mehir ve iddet nafakasına ilâve olarak, evlilik içinde doğan çocukların 7 ya da 9 yaşına kadar nafakaları anneleri tarafından üstlenilmiştir.⁷⁰ Hatta kadınlar, zaman zaman muhâlaaya eşlerini razı edebilmek için kendi bazı özel eşyalarından da fedakârlık edebilmişlerdir. Ağustos 1535 tarihinde mahkemeye gelen Abdullah kızı Şâhi, boşandığı eşi Abdullah oğlu Karaca'da iki kaftanı, bir kuşağı ve bunun dışında bazı "esbabları" olduğunu söyleyerek bu eşyaları eski eşinden talep etmiştir. Karaca ise sözü edilen eşyaların muhâlaa bedeli olarak, Şâhi tarafından kendisine verildiğini şahitler yoluyla ispatlayarak kayıtlara geçirtmiştir.⁷¹ Haziran 1618 tarihli bir başka kayıтта ise Halil kızı Ayşe, eşi Mustafa oğlu Beşir'den alacağı olan bin akçelik mehr-i müeccelinin dört yüz akçesinden, iddet nafakasından ve iki döşek, iki yastık ile iki yorganından feragat ederek muhâlaa yolu ile ayrılmıştır.⁷² Kadınların muhâlaa sırasında vazgeçtikleri mehr-i müeccel miktarları doğal olarak ailelerin ekonomik düzeyleri ile yakından ilgilidir. XVII. yüzyıla ait İstanbul şeriyye sicille-

rinde bu miktar dört yüz akçeden⁷³ başlayıp elli bin akçeye⁷⁴ kadar çıkabilmiştir.

Muhâlaa ile ilgili kayıtlarda zaman zaman eşlerin ayrılık nedenleri de belirtilmiştir. Bu nedenlerin başında eşler arasındaki "nifak"; kadının erkeğinden kaçması, nefret etmesi (nûşuz), çeşitli hastalık alâmetleri (a'râz) vb. sıralanabilir.⁷⁵ Ayrıca karısının sadakatsizliğinden şüphelenen eşin de bazı durumlarda muhâlaa yoluyla ayrılmayı tercih ettiği görülmüştür. Buradaki temel amaç, talak yoluyla boşanmada erkek tarafından kadına ödenmesi zorunluluğu olan mehr-i müeccel ve iddet nafakasından kurtulmaktır. Nitekim 3 Aralık 1579 tarihli, Üsküdar Mahkemesi'ne ait bir kayıтта, eşinden izin almadan, İstanbul'a gidip bir gece yatan, Boğzan kızı Ayşe'nin muhâlaa yolu ile ayrılığında söz edilmektedir. Olayda sadece kocanın küçük bir şüphesinden hareket edilmediği, mahallede yaşayan komşuların da Ayşe'nin nâ-mahrem kişilerle görüştüğü konusunda tanıklık ettikleri görülmektedir. Bu tanıklardan biri olan Abdullah oğlu Hüseyin, Kefçe Mahallesi'nde yaşadığını söyleyerek, adı geçen hatunu akşam namazı vakti kendi ahırının yanında gördüğünü belirtmiştir. Hatuna orada ne aradığını sorduğu-

Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, s. 130, 168, 262; Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, s. 107, 144, 152, 160, 172, 201; Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s.96, 146, 216, 228, 235, 245, 268, 273, 322, 389, 402, 420, 470, 585.

70 İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 159, 169, 318, 380; Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, s. 126, 222, 231; Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil, s. 190.

71 Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil, s.177.

72 İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 303.

73 Y.a g.ş.s., s. 379. İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 473.

74 İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 473.

75 Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil, s. 102, 191.

nu, Ayşe'nin ise Veli isimli kimseyi aramakta olduğunu söylediğini anlatmış, durum muhâlaa davasından önce farklı bir dava ile kayıtlara geçmiştir.⁷⁶

İncelediğimiz şeriyye sicillerinde yer alan yüz on altı muhâlaa kaydının sadece birinde evliliğin talak-ı selâse ile bitirildiği belirtilmiştir.⁷⁷ Diğer kayıtlarda ise muhâlaa ile sonuçlanan evliliklerin ya bain talak ile sonlandırıldığı söylenmiş ya da herhangi bir kayıt düşülmemiştir.⁷⁸

İslâm-Osmanlı Hukuku'nda, evlilik ister talak ile ister muhâlaa ile noktalsın, boşanılan eşe, karşı tarafın müdahalesi her zaman yasaklanmıştır. Müdahalenin özellikle erkekler tarafından yapılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Haziran 1618 tarihli bir kayıta, İstanbul'un Tahtaminare Mahallesi'nde yaşayan Abdullah kızı Gülbeşe mahkemeye müracaat ederek üç yıl önce üç bin akçe mehr-i müeccelinden ve iddet nafakasından vazgeçerek muhâlaa olduğu eski eşi Mehmed oğlu Ramazan'ın kendisini rahatsız ederek "zevciyyet üzre muâşeret" etmek istediğini belirtmiş ve şikâyetçi olmuştur. Ramazan'ın eşiyle daha önce muhâlaa yaptıklarını kabul etmesi üzerine, mahkeme kendisini "şer'i ta-

arruzdan men" etmiştir.⁷⁹

C- Tefrik (Adli Boşanma)

Tefrik veya adli boşanma evliliğin mahkeme kararı ile sona ermesidir. Hâkim bu tür boşanmada ancak belirli nedenlerin varlığı halinde boşanmaya karar verebilir. Osmanlı Devleti'nde 1916 yılına kadar tefrik konusunda çoğunlukla Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un içtihadları esas alınmış ve kapsamı "erkeğin iktidarsız olması vb. gibi cinsi ilişkiye engel olan bazı kusurlarla" sınırlanmıştır. Fakat kadının tefrik yoluna başvurabilmesi için sözü edilen kusurların varlığını nikâhtan önce bilmemesi, öğrendikten sonra da razı olmaması gerekir. Bu tür hastalıklar ve kusurlar nedeni ile mahkemeye müracaat edildiğinde erkeğin iyileşme ümidi yok ise hâkim derhal tarafların tefrikine hükmeder, iyileşme ümidi varsa bir yıl süre verip gelişmelere göre karar verir. İncelemiş olduğumuz kadı sicillerinde konuya örnek olabilecek herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Hanefi mezhebinde, tefrik konusunda getirilmiş olan bu tür sınırlamalar özellikle kocaları gaip olan veya kocaları tarafından terk edilen, nafakasız bırakılan kadınların güç durumlar yaşamalarına neden olmuştur.⁸⁰

Tefrik ile ilgili kadı sicilleri içinde rastladığı-

76 Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil, s. 72-73.

77 Bu kayıt için bkz.: İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 608.

78 Sözü edilen kayıtlar "muhâlaa" başlığı altında yer alan dipnotlarda çeşitli vesilelerle verildiğinden burada yeniden sıralanmamıştır.

79 İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 391.

80 Cin-Akyılmaz, a.g.e., s. 366-367; Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, s. 88-93.

mız tek örnek, din değiştirme nedeni ile gerçekleşmiştir. Osmanlı toplumunda, her dönemde, zimmî statüsünde bulunan halktan İslâm dinini kabul edenler olmuştur. Burada dinini değiştiren zimmînin cinsiyeti önem taşımaktadır. Çünkü İslâm hukuku kurallarına göre Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evliliği nisbî evlenme engeli teşkil etmektedir. Bu nedenle dinini değiştiren taraf kadın ise ilk olarak kadının kocası da İslâm'a davet edilmiştir. Eğer koca daveti kabul ederse evlilik sürmüştü, kabul etmezse kadın, hâkim kararı ile eşinden ayrılmıştır.⁸¹ Nitekim kadı sicillerinde rastladığımız 3 Nisan 1564 tarihli bir örnek, Osmanlı hukukunda din ayrılığı nedeni ile boşanmanın, özel bir durum olmakla beraber, tefrik gerekçesi oluşturabildiğini göstermektedir. Bu kayıta Hıristiyan bir karı kocadan söz edilmekte ve kadının evlilikleri içinde Müslümanlığı seçmesi üzerine, hâkim tarafından tefrik yoluyla evlilik akdinin sonlandırıldığı belirtilmektedir. Hâkim bu kararında, Müslüman bir kadınla zimmî bir erkeğin evliliğinin geçersiz sayılmasını gerekçe göstermiştir.⁸²

VII. Evliliğin Sona Ermesinin Sonuçları

A. İddet ve İddet Nafakası

Evlenmenin ölüm, talak, muhâlaa veya tefrik ile sona ermesi durumunda kadın yeniden evlenebilmek için belli bir süre beklemek zorundadır. Bu süreye "iddet" adı verilir. Burada amaç, evlenmenin sona ermesinden sonra doğacak çocuğun nesebini tespit etmektir. Kadın, kocasının ölümü durumunda dört ay on gün, kocası tarafından boşanması durumunda ise üç hayz süresi bekler.⁸³ Boşanma iddeti bekleyen kadının nafakası kocasına aittir.⁸⁴ Kadın eğer hamile ise verilen nafaka hamilelik süresinin sonuna kadar devam etmiştir. Mayıs 1676 tarihli bir kayıta, İstanbul'da Bebek Mahallesi'nde oturan Hızır oğlu Ahmed tarafından boşanan Abdüllatif kızı Fâtıma'nın hamile olması nedeni ile hâkim tarafından kendisine doğum gerçekleşinceye kadar günlük dört akçe iddet nafakası takdir edilmiştir.⁸⁵ Muhâlaa ile ayrılıklarda da kadının iddet nafakasından ve mehr-i müeccelinden vazgeçmesinin ardından, hamile olduğu ortaya çıkarsa, eski eşi çocuk dünyaya gelinceye kadar kadının iddet nafakasını karşılamakla yükümlü kı-

83 Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, s. 111-113; Akgündüz, İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, s. 272-273.

84 Burada muhâlaa yolu ile evlilik birliğini bitiren ve iddet nafakasından kendi rızası ile vazgeçen kadınlar hariç tutulmaktadır. İddet nafakası ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Aydın, a.g.e., s. 124; Cin, Akgündüz, a.g.e., s. 116.

85 İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 415.

81 Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, s. 111-115.

82 Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, s. 376.

lınmıştır. Haziran 1676 tarihinde İstanbul Şeriyeye Mahkemesi'ne müracaat eden Hamza kızı Emetullah, mehr-i müecceli ve iddet nafakası karşılığında muhâlaa yaparak ayrıldığı eski eşi Mehmed oğlu Musa'dan hamile olduğunu belirtmiş ve doğum yapıncaya kadar kendisine nafaka tahsis edilmesini talep etmiştir. Emetullah'ın hamileliği Musa tarafından da kabul edilince mahkeme tarafından kendisine günlük üç akçe nafaka verilmesi uygun bulunmuştur.⁸⁶

Talak ile sona eren evliliklerde kadın hamile ise hâkim, kadına ödenecek olan iddet nafakasına ilâve olarak, doğuma kadar devam eden günlük ayrı bir nafaka da tayin edebilir. Eylül 1592 tarihinde Üsküdar Mahkemesi'ne başvuran Mehmed kızı Fati, eşi Abdullah oğlu Murad tarafından üç talakla boşandığı halde kendisine mehrinden kalan bin akçenin ve iddet nafakasının ödenmediğini belirtmiştir. Murad ise mehir borcunun beş yüz akçe olduğunu söylemiş, ayrıca iki yüz on akçe de iddet nafakası olduğunu ilâve etmiştir. Fati'nin dava devam ederken hamile olduğunu da açıklaması üzerine, hâkim Murad'ın toplam yedi yüz on akçe borcuna ek olarak, kadının hamileliği de doğrulanacak olursa, doğumuna kadar günlük ikişer akçe daha nafaka tahsis edilmesini uygun bulmuştur.⁸⁷

86 Y.a.g.ş.s., s. 448-449.

87 Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 366.9.

B. Çocukların Kime Bırakılacağı Sorunu ve Nafakaları

İslâm hukukunda anne, erkek veya kız çocuğunu, evlilik içinde veya evlenmenin sona ermesi durumunda korumak, besleyip büyütmek hakkına sahiptir. Çocuk, anne tarafından erkek çocuk yedi, kız çocuk dokuz yaşını dolduruncaya kadar muhafaza edilir.⁸⁸

Kadın, iddet içinde çocuklarıyla beraber kocasının oturduğu yerin dışına çıkamaz. Boşanma iddetinin sona ermesi durumunda da eski eşinin rızasını almadan çocuğunu, babasının oturduğu mahalden uzak bir yere götüremez.⁸⁹

Boşanan eşlerin çocuklarının yiyecek, giyim ve ev masraflarından oluşan nafakasını baba sağlamakla yükümlüdür. Erkek çocuk kendi çalışmalarıyla hayatını kazanıncaya kadar, kız çocuk ise evleninceye kadar baba nafaka vermeye devam eder. Çalışamayacak kadar hasta, fakir ve reşit olan erkek çocuğun giderleri yine babaları tarafından karşılanır. Fakir ve reşit olan kız çocuklarının da evleninceye kadar nafakaları babaları tarafından temin edilir.⁹⁰

Boşanma sonrası, çocukların nafakaları konusunda mahkeme kayıtlarına yansıyan

88 Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, s. 117; Bilmen, a.g.e., s. 452 vd.

89 Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, s. 118-119.

90 Esra Yakut, "Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetva Mecmuasına Göre Aile Kurumunun Ortaya Çıkışı ve Dağılması", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), S.7, Ankara, 1996, s. 313-314.

olaylar birkaç ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan biri, çocuklarına nafaka ödeyen babaların, ekonomik durumlarının kötüleşmesini gerekçe göstererek, mahkeme kararı ile ödeme miktarlarını azalttıkları kayıtlardır. Ekim 1524 tarihli Üsküdar Mahkemesi'ne ait bir kayıтта, Mevlâna Yahşi'nin boşandığı eşi Hatun Paşa'ya kızı için ödediği günlük iki akçe nafaka bedeli, ödeme güçlüğü nedeni ile aylık otuz beş akçeye indirilmiştir.⁹¹ Mayıs 1649 tarihli Rumeli Mahkemesi'ne ait bir başka kayıтта ise Mehmet Çelebi, boşandığı eşi Ayşe Hatun'a, çocukları Nuh ve Üm-müğülsüm için ödediği günlük on altı akçe nafakayı, ekonomik sıkıntılarını gerekçe göstererek azaltmak için mahkemeye başvurmuştur. Dinlenen tanıkların da Mehmed Çelebi'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı desteklemeleri üzerine nafaka miktarı iki çocuk için on iki akçeye indirilmiştir.⁹² Çocukların nafakaları konusunda mahkemeye intikal eden olaylardan bir diğeri, kadınların nafaka borçlarını ödemeyen eski kocalarını mahkemeye vererek çocuklarının haklarını talep ettikleri kayıtlardır. Nitekim Ocak 1549 tarihli bir kayıтта, İbrahim kızı Melek boşandığı eski eşi İskender'in, kızları Ayşe'ye ödemekle yükümlü olduğu nafaka

borcunu ödemediğini söyleyerek mahkemeye başvurmuştur Mahkeme, eski eşin bir yıllık nafaka borcu olduğuna hüküm ederek bu borcun ödenmesi yönünde karar vermiştir.⁹³ Çocukların nafakaları konusunda kayıtlara yansıyan bir diğeri ise kadınların gaip olan boşandıkları eşlerinden çocuklarına mahkeme huzurunda, nafaka takdir ettirmeleri ve onun adına borçlanmalarıdır. Nisan 1676 tarihli bir kayıтта mahkeme, Mehmed kızı Fâtıma adlı küçüğe, annesinin talebi üzerine, babası tarafından ödenmek üzere, günlük üç akçe nafaka bağlamış ve Mehmed'in gaip olması nedeni ile bir gün dönecek olursa onun adına borçlanılmasına izin vermiştir.⁹⁴ Yine aynı tarihli bir başka kayıтта hâkim, Ahmed kızı Fatıma adlı hamile kadın ile Havvâ ve İsmail adlı çocuklarına, kadının boşandığı fakat ulaşamadığı eşi ortaya çıktığında rücu edilmek üzere nafaka takdir edip borçlanmasına izin vermiştir.⁹⁵ Şeriyye sicillerinde boşanan eşlerin çocuklarına bu yolla nafaka tayin edilip, borçlanıldığına ilişkin oldukça fazla kayda rastlanmaktadır.

91 İstanbul Kadı Sicilleri. Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 930-936/ M. 1524-1530), (Haz.: Yasemin Dağdaş, Zeynep Berktaş), İstanbul, 2010, s. 88.

92 Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil, s. 252.

93 Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, s. 82.

94 İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 129.

95 Y.a.g.ş.s., s. 159.

Sonuç

Kadının, Osmanlı aile hukuku içindeki konumu İslâm hukuku kuralları çerçevesinde çizilmiştir. Aile kurumunun ilk basamağı namzedlik süreci olmakla birlikte bu süreç, kız ve erkek açısından nikâh akdi gerçekleştirmek konusunda bir zorunluluk doğurmaz. Aileyi ortaya çıkaran asıl temel akid nikâhtır. İslâm hukukunda nikâh akdi sırasında bir din adamının hazır bulunması ya da dini bir tören yapılması zorunluluğu yoktur. Osmanlı Devleti'nde klasik süreçte nikâh akidleri zaman zaman şeriyeye sicillerine kaydedilebilmiştir. Bu durum kadınların, olası evlilik birliğinin sona ermesi durumlarında, ekonomik haklarının zarar görmemesi açısından önemlidir. Çünkü kadı sicillerine yansıyan mehir ile ilgili davaların nerede ise tamamı talak ile biten evliliklerde, mehr-i müeccelini eski eşinden almakta problem yaşayan kadınlar ile ilgilidir.

İslâm hukuku erkeğe “talak” adı verilen tek taraflı irade beyanı ile evlilik akdini sona erdirme yetkisi vermiştir. Talakla ilgili olaylardan mahkeme kayıtlarına yansıyanlar genellikle boşanma sonrasında eşler arasında ortaya çıkan maddi anlaşmazlıkların sonuçlandırılmaya çalışıldığı davalardır. Bir diğer durum, üç talakla karısını boşayan erkeklerin sonradan pişman olarak gerçekleştirdikleri boşamayı inkâr ettikleri olaylardır.

Bu noktada mahkeme huzurunda dinlenen tanıkların sözleri evliliğin devamı ya da sona ermesi açısından büyük önem taşımıştır.

Şeriyeye sicillerine kadın ile ilgili sıkça yansıyan bir diğer durum, kocanın belli bir şart veya süre ileri sürerek, bunların gerçekleşmesi durumunda karısını boşayacağını ileri sürdüğü kayıtlardır. Ortaya koyulan şartlardan bazıları ikinci kez evlilik yapmamak, bir daha içki içmemek, karısını uzak bir yere giderek yalnız bırakmamak, zina yapmamak vb'dir.

Kadının genellikle mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ya da bazı durumlarda çocuklarının nafakasından vazgeçerek, hatta zaman zaman özel eşyalarını gözden çıkartarak, kocasını boşanmaya ikna ettiği “muhâlaa” yöntemi de kadın açısından sürdürülemeyen evliliklerden bir kurtuluş kapısı olmuştur.

Evliliği biten kadının iddeti içindeki nafakası kocasına aittir. Hatta muhâlaa yolu ile iddet nafakasından vazgeçerek kocasından ayrılan kadınların nafakaları bile, eğer hamile iseler, hamileliklerinin sonuna kadar kocaları tarafından ödenir. Boşanmanın ardından, kadın feragat etmediyse, çocuklarının nafakaları da babaları tarafından karşılanır. Fakat baba, zaman zaman ekonomik sıkıntısını gerekçe gösterip mahkemeye başvurarak, nafaka bedelini azaltmayı talep edebilmiş-

tir. En büyük sıkıntıyı da boşanmış ama gaip olan kocasından nafaka talebinde bulunan kadınlar çekmiştir. Bu durumda mahkemelerin genellikle kadına, çekilen ekonomik sıkıntıları göz önünde bulundurarak, kocası adına borçlanma hakkını tanıdıklarını görmekteyiz.

Kadınların aile hukuku içindeki konumunu ortaya koyabilmek amacı ile değerlendirdiğimiz, kadı sicillerine yansıyan örneklerin çoğu görüldüğü gibi ekonomik sonuçlar doğuran olaylardır.

Kaynakça

- Acar, H. İbrahim; "Talak", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul, 2010.
- Akgündüz, Akgündüz; Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Diyarbakır, 1986.
- Akgündüz, Akgündüz; İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı. Özel Hukuk-I (Şahsın Hukuku-Aile Hukuku), C. II, İstanbul, 2012.
- Akyılmaz, Gül; "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", Türkler, C.X, Ankara, 2002.
- Ansay, Sabri Şakir; Eski Aile Hukukumuzda Bir Nazar, Ankara, 1952.
- Atar, Fahrettin; "Nikâh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul, 2007.
- Aydın, Mehmet Akif; İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul, 1985.
- Aydın, Mehmet Akif; "Mehr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 28, İstanbul, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi; Hukuki İslâmiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu; C. 2, İstanbul, 1988.
- Cin, Halil; İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya, 1988.
- Cin, Halil; Eski Hukukumuzda Boşanma, Konya, 1988.
- Cin, Halil; Ahmed Akgündüz; Türk-İslâm Hukuk Tarihi, C. II, İstanbul, 1990.
- Çatalcalı Ali Efendi, Fetâvâ-yı Ali Efendi, C.I, Dersaadet, 1324.
- Erbay, Celal; İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası, Bakü, 1995.
- Erten, Hayri; Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yapısı, (XVIII. yy. ilk yarısı). Ankara, 2001.

- Hallâf, Abdolvahhâb; İslâm Hukuk Felsefesi (İlmu Usûlî'l-Fıkh), (Çeviren: Hüseyin Atay), Ankara, 1973.
- İnanır, Ahmet; İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku, Ankara, 2014.
- İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1027/M.1618), (Haz.: Yılmaz Karaca vd.), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M.1675-1676), (Haz.: Salih Kahrıman vd.), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Rumeli Sadâreti Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1042-1043/M.1633), (Haz.: Fuat Recep – Sabri Atay), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Rumeli Sadâreti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil, (H. 1002-1003/ M. 1594-1595), (Haz.: Rasim Erol, Hüseyin Kılıç), İstanbul, 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M.1647-1649), (Haz.: Fuat Recep – Rasim Erol), İstanbul, 2011.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/ 1513-1521). (Haz.: Bilgin Aydın, Ekrem Tak), İstanbul, 2008.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927/M. 1518-1521), (Haz.: Rifat Günalan vd.), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 930-936/ M. 1524-1530), (Haz.: Yase-min Dağdaş, Zeynep Berktaş), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942/ M. 1534-1536), (Haz.: Kenan Yıldız), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil (H. 953-955/ M. 1546-1549), (Haz.: Nuray Güler), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil, (H. 956-963/ M. 1549-1556), (Haz.: Orhan Gültekin), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (H. 970-971/M.1562-1563), (Haz.: Rifat Günalan), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 51 Numaralı Sicil (H. 987-988/ M. 1579-1580), (Haz.: Fırat Günalan), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 990-991/ M. 1582-1583), (Haz.: Hilal Kazan-Kemal Yıldız), İstanbul, 2010.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999-100/ M. 1590-1591), (Haz.: Rifat Günalan), İstanbul, 2010.
- Karaaslan, Arzu; 61 no'lu Manisa Şer'iyeye Sicilinin (H. 1039-1040) Transkripsiyon Değerlendirmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa, 2007.
- Karaman, Hayrettin; Mukayeseli İslâm Hukuku, C. I, İstanbul, 1991.
- Ortaylı, İlber; Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul, 2000.
- Savaş, Saim; "Fetava ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C. II, Ankara, 1992.
- Tucker, Judith E.; In the House of the Law. Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine, California, 1998.
- Üçok, Coşkun; Ahmet Mumcu; Gülnihal Bozkurt; Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 2008.
- Yakut, Esra; "Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetva Mecmuasına Göre Aile Kurumunun Ortaya Çıkışı ve Dağılması", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), S.7, Ankara, 1996.
- Zenbilli Ali Efendi, Muhtârât mine'l Fetavâ (Seçme Fetvalar), (Çeviren ve Sadeleştiren: M. Ali Sarı, İbrahim Sarı), İstanbul, 1996.
- Hükümler, C. I-II, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2013.